

Tone Ferenc

NACIONALNO VPRAŠANJE V ODNOSIH MED SLOVENSKIM
IN ITALIJANSKIM OSVOBODILNIM GIBANJEM

Pomembno poglavje v osvobodilnem boju slovenskega naroda je sodelovanje z italijanskim protifašističnim in nato z odporniškimi oziroma narodnoosvobodilnim gibanjem. Popolnoma naravno je, da je naloga sodelovati s tem gibanjem pripadla ravno slovenskemu osvobodilnemu gibanju, saj se slovensko narodno ozemlje na zelo dolgi črti stika z italijanskim. Že zgodaj se je razvilo veliko in koristno sodelovanje, ki je bilo po obsegu in vsebini za gotovo med največjimi, če ne celo največje, kar jih je imelo jugoslovansko osvobodilno gibanje z osvobodilnimi gibanji sosednjih držav.

Povsem naravno je tudi to, da je bilo v okviru obeh osvobodilnih gibanj najbolj razvito sodelovanje med komunističnima partijama, tj. Komunistično partijo Slovenije in Komunistično partijo Italije. Sosedstvo obeh partij in gibanj ter še zlasti aktivna vloga člana politbiroja CK KPJ Edvarda Kardelja sta pripomogla k temu, da so prek CK KPS dolgo časa tekli stiki tudi med CK KPJ in CK KPI. Obstajali so že pred fašističnim napadom na Jugoslavijo, in to prek tistih članov CK KPI, ki so se iz inozemstva prek Jugoslavije vračali v Italijo organizirat notranje vodstvo KPI. V poslednjem letu vojne pa je imela KPJ stike tudi s tistim delom vodstva KPI, ki se je namestil v osvobojenem Rimu. Prek CK KPJ so precej časa tekle tudi zveze med vodstvom KPI v severni Italiji in Kominterni oziroma člani CK KPI v Moskvi.

Med partijama, ki sta bili marksistično-leninistični revolucionarni delavski stranki, ni bilo razlik glede osnovnih strateških ciljev njunega boja — revolucionarne preobrazbe družbe. Bile pa so razlike v njihovih pogledih na pot in možnosti za doseg te ciljev, seveda v različnih stvarnih razmerah. Ko je KPJ že vodila uspešen narodnoosvobodilni boj, v katerega je vključila tudi velik del prebivalstva pokrajin, ki so bile pod Italijo že od leta 1918, se je KPI tam po fašističnih udarcih šele obnavljala in utrjevala. Kmalu nato je bila KPJ pred tem, da z narodnoosvobodilnim gibanjem prevzame vso oblast v deželi; jugoslovansko osvobodilno gibanje je bilo edino, ki je imelo na voljo močne oborožene sile, in tudi takšen položaj je bil vzrok, da se z italijansko partijo ni mogla vselej do kraja razumeti. KPI je bila tudi izpostavljena kritiki, češ da ni znala izkoristiti pripravljenosti italijanskega delavskega razreda, ki jo je ta pokazal zlasti v velikih stavkah spomladi 1943 in 1944, za večje vključevanje delavcev v partizanske enote in zagotoviti večjega vpliva KPI na italijansko partizanstvo. Morda KPJ niti ni znala vselej upoštevati stvarnih razmer v Italiji in so bili očitki o oportunistični organizaciji KPI kdaj tudi krivični itd.

Najtežje vprašanje, glede katerega sta se partiji tudi najteže sporazumevali in je tudi najbolj motilo sodelovanje obeh narodnoosvobodilnih gibanj, je bilo praktično reševanje nacionalnega vprašanja. Teoretično sta obe partiji upoštevali leninsko načelo o reševanju nacionalnega vprašanja, tj. da ima vsak narod pravico do samoodločbe s pravico do odcepitve. Težave pa so nastale, ko je zlasti v poslednjem obdobju vojne šlo za konkretizacijo tega načela zlasti v narodnostno mešanih predelih.

Ta tema v našem zgodovinopisju ni povsem nova. Obravnaval jo je že zlasti profesor dr. Metod Mikuž v svoji razpravi Boji KPJ za zahodne meje od 1941—1945 (Zgodovinski časopis, XII—XIII/1958—1959) in tudi v svojem Pregledu zgodovine NOB v Sloveniji, zlasti še v 3., 4. in 5. knjigi tega Pregleda. Obsežneje jo je obravnaval italijanski zgodovinar Pierluigi Pallante v svoji knjigi Il P. C. I. e la questione nazionale in Friuli-Venezia Giulia 1941—1945 (Udine 1980). Del teme, ki se tiče Furlanije, je obravnavalo tudi znanstveno posvetovanje v Vidmu v začetku novembra 1981. Tam sem imel referat Il Movimento di Liberazione Sloveno e il Friuli 1943. Žal večina referatov ni bila predložena v pisni obliki in bo treba na njih počakati še nekaj mesecev. Moj prikaz teme je le nekak skrajšan povzetek omenjene literature in dokumentov, ki sem jih prebral v arhivih, zato da bi sestavil poseben elaborat za Zgodovino ZKJ:

Pri organiziranju in širjenju narodnoosvobodilnega gibanja je KPJ presegla dotedanje državne meje, ki sta jih sicer že odpravili fašistična okupacija in aneksija obsežnih jugoslovanskih predelov aprila oziroma maja 1941, ter organizirala osvobodilni boj tudi v Slovenskem primorju in Istri. To je delala iz svoje internacionalistične dolžnosti organizirati protifašistični boj povsod, kjer koli je le mogoče, v soglasju z izjavo komunističnih partij Jugoslavije, Italije in Avstrije, s katero so se te aprila 1934 zavezale, da bodo podpirale boj za združitvev razkosanega slovenskega naroda, in tudi v soglasju s programom Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je predvideval tudi boj za Združeno Slovenijo. Pod Združeno Slovenijo pa sta KPS in OF pojmovali vse ozemlje, na katerem strnjeno žive Slovenci, pa tudi tisto, ki je bilo potujčeno v imperia-listični dobi. Glede mest z narodnostno mešanim prebivalstvom (Trst, Gorica, Celovec) sta sodili, da spadajo k svojemu zaledju, torej sta bili za rešitev, kakršno so uporabili v leninski dobi pri razmejitvi republik v Sovjetski zvezi. Poleg tega pa sta bili obe navedeni mesti v Slovenskem primorju itak obdani s strnjanim slovenskim območjem. Načelno stališče KPJ za delo v Slovenskem primorju in Istri je avgusta 1942 pismeno podprlo vodstvo Kominterne iz Moskve.

Člani KPI slovenske in hrvaške narodnosti so se že kmalu vključili v osvobodilni boj in večinoma postali tudi politični aktivisti na svojih območjih. Organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja so tudi kmalu, večinoma leta 1942, navezali stike z organizacijami in posameznimi člani KPI na narodnostno mešanih območjih, zlasti v mestih in industrijskih središčih. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo je takrat tudi določilo temeljna načela za svoje sodelovanje s protifašističnim gibanjem v Italiji: podpiralo bo vsako protifašistično gibanje italijanskega ljudstva in si prizadevalo, da bi bilo to gibanje tudi protiimperialistično in bi priznalo slovenskemu narodu pravico do samoodločbe z odcepitvijo od Italije. V tem smislu je bil januarja 1943 sklenjen

sporazum za sodelovanje med vodstvom KPI v Trstu in pokrajinskim komitejem KPS za Primorsko, ki je določal načela za ustanavljanje organizacij KPI in KPS v Trstu, ustanovitev italijanske množične protifašistične organizacije Fronte Nazionale v predvsem italijanskih predelih in odborov Delavske enotnosti v narodnostno mešanih predelih, medsebojno pomoč itd. Slovensko narodnoosvobodilno gibanje je zlasti v Trstu in Tržiču pomagalo KPI pri graditvi njene organizacije in protifašističnih množičnih organizacij, tiskanju in širjenju literature ter pridobivanju ljudi za partizanski boj. Na narodnostno mešanih območjih sta širše sodelovanje ovirala za širok antifašistični in narodnoosvobodilni boj neustrezna organizacijska sestava in sektaštvo ali ozkost italijanskih partijskih organizacij, ki sta bila posledica dolgoletnega fašističnega preganjanja, in nerazumevanje slovenskega in hrvaškega narodnega vprašanja. Od konca leta 1942 so se razvijali tudi stiki z organizacijo KPI v Furlaniji, kamor je bil spomladi 1943 poslan tudi majhen oddelek italijanskih partizanov. Ravno na široko zbrana dokumentacija o prizadevanjih primorskega pokrajinskega vodstva narodnoosvobodilnega gibanja za ustanovitev prvih samostojnih italijanskih enot konec zime in spomladi 1943 kaže na dosledno internacionalistično stališče KPS in OF.

Italijansko odporniško oziroma osvobodilno gibanje se je na narodnostno mešanih predelih in v sosednjih italijanskih pokrajinah začelo po padcu fašizma in nemški zasedbi dežele ter je imelo zaradi navzočnosti in sosesčine osvobodilnega gibanja slovenskega in hrvaškega naroda aktiven in ofenziven značaj. V vseljidski vstaji v Slovenskem primorju in Istri sta v okviru Narodnoosvobodilne vojske Slovenije predvsem iz tržaških in tržiških delavcev nastali celo dve italijanski tržaški garibaldinski brigadi in iz furlanskih protifašistov ter bivših italijanskih vojakov na mejnem ozemlju Slovenije in Furlanije prva garibaldinska brigada italijanskega odporniškega gibanja. Vsem tem enotam je slovensko osvobodilno gibanje dajalo vso možno pomoč. Nesoglasja glede bivanja italijanskih enot na slovenskem ozemlju, izvirajoča iz nacionalističnih pobud nekaterih slovenskih funkcionarjev na Primorskem, sta politično in vojaško vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Primorsko odpravili razmeroma hitro.

Nastanek italijanskega osvobodilnega gibanja in zelo velik razmah osvobodilnega gibanja slovenskega in hrvaškega naroda jeseni 1943 sta prinesla tudi nekaj problemov, ki sta jih morali reševati zlasti KPJ in KPI. Med tako hitro rastočo množico novih privrženecv odporniškega oziroma osvobodilnega gibanja so se pojavili tudi primeri sektaštva in nacionalizma ter celo šovinizma. Partiji sta si prizadevali, da bi takšne pojave onemogočili ali vsaj zmanjšali. Komunistična partija Slovenije namreč pri reševanju nacionalnega vprašanja v Slovenskem primorju in Istri ni imela lahkega dela. Na eni strani je morala zavračati klevete slovenske kontrarevolucije, češ da se sporazumeva z italijansko partijo za prodajo omenjenega ozemlja Italiji, na drugi strani pa z italijanske strani o nacionalizmu in aneksionizmu.

V italijanskih partijskih organizacijah na terenu in pri vodstvu v severni Italiji se je tudi pojavilo nerazumevanje odlokov OF, ZAVNOH in AVNOJ o priključitvi Slovenskega primorja in Istre k Sloveniji in Hrvaški oziroma k novi Jugoslaviji. To je izražalo tudi pismo CK KPI centralnima komitejema KPS in KPH 5. januarja 1944. Italijanska partija je bila v osrednjem Odboru narodne osvoboditve za severno Italijo in v območnih odborih narodne osvoboditve

le ena od strank in ni imela vodilne vloge, čeprav je organizirala ali imela pod svojim vplivom celo polovico italijanskih partizanskih enot. Meščanske stranke v teh odborih so se večinoma zavzemale za politiko čakanja razpleta vojne in za ohranitev celovitosti italijanske države. Italijanski komunisti so menili, da bi njihova privolitev v sklepe jugoslovanskih predstavniških organov o priključitvi Slovenskega primorja in Istre k Jugoslaviji škodovala njihovemu položaju v odborih narodne osvoboditve. KPI je sicer bila za samoodločbo vseh treh narodov v Slovenskem primorju in Istri s pravico do odcepitve od italijanske države, vendar le načelno. Nasprotovala je vsakršnim, tudi načelnim izjavam o prihodnji pripadnosti teh predelov eni ali drugi državi, in to vse dotlej, dokler traja osvobodilni boj. CK KPS in CK KPJ sta v svojih pismih pokrajinskemu komiteju KPS za Primorsko konec decembra 1943 in začetek februarja 1944, ki so ju čez nekaj časa prejeli tudi italijanski komunisti, široko pojasnila svoje stališče in dala temeljne smernice za nadaljnje sodelovanje na terenu. Poudarila sta, da je treba čimbolj podpirati italijansko odporniško gibanje, še zlasti njegovo partizanstvo, v skupnem boju proti nemškemu okupatorju in italijanskemu fašizmu, da je treba vztrajati na načelnih sklepih jugoslovanskih predstavniških organov o priključitvi Slovenskega primorja in Istre k novi Jugoslaviji, izogibati pa se vsakršne razprave o razmejitvi oziroma razpravljanju, kam naj pride neki kraj. Izjavila sta se tudi za samoodločbo prebivalstva v narodnostno mešanih predelih, vendar ne za abstraktno samoodločbo, pri kateri ne bi upoštevali konkretnega družbenopolitičnega sistema.

Odpravljanju posameznih nesporazumov na terenu so služili nekateri sestanki predstavnikov obeh partij v pokrajinskem merilu (npr. sestanka v Imenjem v Goriških Brdih in na Vojskem, na katerih je bil navzoč tudi sekretar CK KPS Franc Leskošek, sestanek v Trstu februarja 1944 itd.) in tudi ustanavljanje ter delovanje t. i. zveznih komitejev iz predstavnikov obeh partij v narodnostno mešanih predelih. V začetku leta 1944 pa sta se začela CK KPS in CK KPJ zavzemati za sestanek na višji ravni, ki bi odstranil nesoglasja in poglobil sodelovanje obeh partij in osvobodilnih gibanj. Ko sta marca 1944 vodstvi obeh partij druga drugo prek pisem seznanili s svojima stališčema, je bil od 2. do 4. aprila na Primorskem sestanek njunih predstavnikov in sprejet dogovor o sodelovanju. Ta je v uvodnem delu poudaril duh sodelovanja, predvsem potrebo po skupnem boju italijanskega in slovenskega naroda proti skupnemu sovražniku, pravilnost sklepov o priključitvi slovenskih predelov k Sloveniji, škodljivost razprav o razmejitvenih vprašanjih, pot italijanskega naroda, da si z bojem pribori pravico do enakopravnosti v prihodnji skupnosti svobodoljubnih narodov ter dolžnost obeh partij, da pomagata razvoju osvobodilnega boja v Italiji po zgledu narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov. Glede oblik sodelovanja je dogovor navedel ukrepe političnega značaja, in to protišovinistično politično kampanjo v partijskih in množičnih organizacijah ter v tisku in popularizacijo narodnoosvobodilnega boja sosednjega naroda ter njegovih voditeljev. Glede ukrepov organizacijskega značaja je dogovor poudaril potrebo po medsebojni pomoči v organizacijskem in tehničnem pogledu ter določil način oblikovanja partijskih organizacij v mešanih predelih na narodnostni osnovi ter njihovo povezovanje prek koordinacijskih komitejev. Dogovor je tudi določil, da se v narodnostno mešanih predelih ustanovijo narodno-

osvobodilni odbori obeh narodnosti, ki naj bi prerasli v množične organizacije, povezoval pa naj bi jih koordinacijski narodnoosvobodilni odbor. Pomembna je bila tudi določba o ustanavljanju »odborov delavskega bratstva v osvobodilnem boju«, ki naj bi v podjetjih in zunaj njih zajeli vse delavstvo, ne glede na njegovo narodnost. Ukrepi vojaškega značaja so določali ustanovitev oziroma obnovo italijanske garibaldinske brigade »Trieste«, paritetnih štabov med slovenskimi in italijanskimi partizanskimi enotami na območju 9. korpusa, mešana operacijskega štaba za slovenske in furlanske enote na stičnih območjih, imenovanje zveznih oficirjev, odpošiljanje partizanov v enote njihove narodnosti, politično in vojaško pomoč garibaldinskim enotam itd.

Kot sem zvedel iz nekega ustnega vira, se CK KPJ ni strinjal s političnim delom tega dogovora. Vemo, da so se takoj začeli uresničevati ukrepi dogovora na vojaškem področju in da so res začeli ustanavljati odbore delavskega bratstva ter izdajati dvojezično glasilo »Bratstvo-Fratellanza«.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo si je že od začetka leta 1944 prizadevalo, da se prek svojega zastopnika (dr. Anton Vratuša — profesor Urban) poveže z odborom narodne osvoboditve za severno Italijo. Ta je namreč 7. februarja in 27. marca objavil dva proglasa, v katerih je pozdravil osvobodilni boj jugoslovanskih narodov, obljubil ureditev odnosov s slovenskimi in hrvaškimi osvobodilnimi odbori in poudaril potrebo po skupnem boju. Prek CK KPI je res prišlo maja 1944 do prvih stikov in odbor narodne osvoboditve za severno Italijo je nato 10. junija naslovil na italijansko prebivalstvo Julijske krajine poseben razglas in v njem obsodil imperialistično politiko fašistične Italije, grajal nezaupanje in nerazumevanje nekaterih italijanskih krogov v obmejnih pokrajinah do slovenskega in hrvaškega naroda, priznal upravičenost jugoslovanskih narodov do njihove narodne enakopravnosti in neodvisnosti, ki so jo potrdili tudi sklepi narodnih predstavništev in AVNOJ, nasprotoval vsakršnemu razpravljanju o razmejitvi narodnostno mešanih ozemelj ter pozval ljudstvo k skupnemu boju proti sovražniku. 16. julija je bil v Milanu sestanek med predstavnikom OF in odborom narodne osvoboditve za severno Italijo ob navzočnosti predstavnikov vseh protifašističnih strank iz Trsta. Na njem je predstavnik OF izčrpno prikazal razvoj ljudske oblasti v Jugoslaviji in poročal o sodelovanju med osvobodilnima gibanjema; v razpravi so zavrnilo nekatere neustrezne predloge predstavnikov meščanskih strank iz Trsta. Posebna komisija je nato po jugoslovanskem osnutku pripravila predlog posebnega dogovora, čigar organizacijski del so sprejeli 19. julija in je imel velik odmev v javnosti. Na sestanku 4. septembra pa so sprejeli tisti del dogovora, ki je določal protifašistično, protimperialistično in protišovinistično kampanjo, seznanjanje in popularizacijo osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov in italijanskega naroda, medsebojno organizacijsko in tehnično pomoč, ustanovitev odborov Delavske enotnosti v obratih in tudi zunaj njih, obstoj narodnoosvobodilnih organizacij vseh narodnosti v narodnostno mešanih predelih in ustanovitev skupnih antifašističnih koordinacijskih odborov iz predstavnikov OF, CLN in DE, izdajanje skupnega glasila »Borba-La lotta« v Trstu. Ob tej priložnosti je odbor narodne osvoboditve za severno Italijo ponovno izjavil, da priznava pravico jugoslovanskih narodov do njihove narodne enakopravnosti in neodvisnosti, nasprotuje pa vsakršni razpravi o razmejitvi narodnostno mešanih predelov.

Tako kot je najvišji organ italijanskega odporniškega gibanja sklenil sporazum z OF, je tudi njegov najvišji vojaški organ — poveljstvo korpusa prostovoljcev za severno Italijo — 17. julija odobril oba že sklenjena vojaška sporazuma na terenu tj. v osrednji Primorski in Brdih. Sprejel je tudi načela, na katerih sta slonela, za osnovo za vse morebitne nadaljnje sporazume med jugoslovanskimi in italijanskimi partizanskimi enotami.

Ti dogovori na vrhu, do katerih pa ni prišlo brez ovir in težav, so sicer olajšali sodelovanje obeh narodnoosvobodilnih gibanj, niso pa odpravili temeljnih nesoglasij, ki so se spričo bližajočega se konca vojne še poglobljala. Meščanske stranke, zlasti še akcijska, so začele močnejšo kampanjo proti t. i. »slovanski nevarnosti«. Njihovi predstavniki so tudi poslali W. Churchillu posebno spomenico o razmejitvi na Primorskem. Začel se je vedno bolj širiti tisk, ki je nasprotoval pravični rešitvi slovenskega in hrvaškega narodnega vprašanja itd. Prekinitvev sodelovanja v koordinacijskem antifašističnem odboru Trsta, ki se je trikrat sešel in ni opravil nikakršnega dela, ob aretaciji predstavnika KPI v tržaškem odboru narodne osvoboditve (CLN), ki je tudi vzdrževal zveze med tem odborom in slovenskim osvobodilnim gibanjem, izključitev KPI iz t. i. tretjega CLN, nadomestitev gesla skupnega protifašističnega boja s pozivi, naj vojska zahodnih sil zasede vso Julijsko krajino in končno pakt štirih meščanskih strank brez KPI, so zunanje etape odstopanja tržaškega CLN od linije, ki jo je nakazal CLNAI in s tem od vsakega protifašističnega udejstvovanja.

S prekinitvijo sodelovanja med OF in CLN v Trstu pa slovensko-italijansko protifašistično sodelovanje nikakor ni bilo pretrgano. Izločili so se samo elementi, ki jim v bistvu ni bilo toliko do skupnega protifašističnega boja, kolikor do varovanja nedotakljivosti meja predvojne Italije, in ki niti niso znali slediti splošnim načelom italijanskega odporniškega gibanja. Ostalo je sodelovanje med obema komunističnima partijama in še krepkeje se je razvila skupna delavska protifašistična organizacija Delavska enotnost—Unità Operaia, ki je povezovala delavstvo obeh narodnosti in je bila pomembna oblika ustvarjanja borbene enotnosti delovnega ljudstva obeh narodnosti, ki so jo tržaške meščanske stranke v CLN bojkotirale. Postala je najpomembnejša organizacija v delavskih središčih Trsta in Tržiča in tudi najpomembnejša v načrtih za oboroženo vstajo v Trstu, ki so jo začeli pripravljati od poznega poletja 1944 in ki je bila konec aprila 1945 najvidnejši izraz slovensko-italijanskega sodelovanja na terenu.

V razmerah, ko je vprašanje prihodnje pripadnosti Slovenskega primorja in Istre ter še posebej Trsta začelo dobivati mednarodne razsežnosti, ko se je v sosednji Italiji krepila kampanja za ohranitev celovitosti italijanske države (to kampanjo bi bilo treba natančneje preučiti, ker jo naši italijanski kolegi zgodovinarji skorajda ne upoštevajo) in se ji odporniško gibanje ni upiralo, je skoraj v celoti zamrlo sodelovanje med OF in odborom narodne osvoboditve za severno Italijo, ki se ni zavzel za načela dogovora z OF. Zato je ta dogovor odpovedala, vendar je hkrati zatrdila, da jugoslovanski narodi nikdar ne bodo odrekli sodelovanja in pomoči pravim borcem za svobodo, demokracijo in napredek sosednjega naroda. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Jugoslavijo je v takšnih razmerah dalo jasno vedeti, da jugoslovanski narodi zahtevajo priključitev k novi Jugoslaviji vse Istre z Reko in vsega Slovenskega primorja

s Trstom, Gorico in Beneško Slovenijo. Svoje stališče in iz njega izvirajoče ukrepe, med katerimi je bil tudi ukaz o podreditvi vseh partizanskih enot katere koli narodnosti na operativnem območju 9. korpusa štabu tega korpusa ali njihovem odhodu s slovenskega narodnega ozemlja, navodila o združitvi organizacij KPS in KPI v narodnostno mešanih predelih ter skupne priprave obeh partij na prevzem oblasti na narodnostno mešanih območjih, je CK KPJ sporočil vodstvu KPI za severno Italijo in čez nekaj dni je Titov govor na Visu spodbudil množično kampanjo za priključitev omenjenih predelov k Jugoslaviji. Konkretna vprašanja izvajanja nove politične linije na terenu so obravnavali težki pogovori med predstavniki CK KPS in CK KPI. Na vrhu je ta vprašanja obravnaval sestanek med Edvardom Kardeljem in Palmirom Togliattijem v Rimu okrog 17. oktobra 1944, ki je potrdil stališče KPJ in olajšal dogovarjanje na terenu. Naši italijanski kolegi zgodovinarji v poslednjem času postavljajo vprašanje, ali je bila politična linija KPI glede reševanja nacionalnega vprašanja v Julijski krajini in Furlaniji ves čas vojne enovita ali pa je prišlo septembra — oktobra 1944 v njej do preobrata. Tisti, ki menijo slednje, skušajo za to odkriti vzroke. Na že omenjenem znanstvenem posvetovanju v Vidmu je nekdo postavil domnevo, da je morda Togliatti dobil navodilo iz Moskve po sestanku Tito-Stalin v drugi polovici septembra 1944. Vendar pa vemo, da je Vincenzo Bianco v imenu CK KPI napisal strogo zaupno pismo partijskim vodstvom za tržaško, goriško in videmsko pokrajino že 24. septembra.

Vprašanje priključitve narodnostno mešanih predelov Slovenskega primorja in Istre k Jugoslaviji je z naše strani za nekaj časa v teh predelih postalo celo merilo za pripadnost narodnoosvobodilnemu gibanju. To se je izražalo tudi v ustanovitvi gibanja pristašev nove Jugoslavije v Trstu z glasiloma »Bolettino« in »Il nostro avvenire«. Vanj so skušali zajeti vse italijanske organizacije in ustvariti množično gibanje tržaškega ljudstva, da bi ga spravili na napredne pozicije demokratične Jugoslavije. Delo so ovirale množične aretacije aktivistov narodnoosvobodilnega gibanja v Trstu, čez nekaj mesecev pa so to preozko, celó sektaško gibanje po navodilih CK KPJ ukinili in v smislu »linije strpnosti in prijateljske vzajemnosti« začeli ustanavljati širšo italijansko Osvobodilno fronto, ki naj bi bila sestavni del Osvobodilne fronte slovenskega naroda in se izjasnila za priključitev Trsta Jugoslaviji. Kmalu pa so se odločili za takšno množično organizacijo demokratičnih Italijanov kot je bila že nekaj mesecev v Istri, tj. za antifašistično unijo. Ustanovili so jo šele po vojni. Pač pa so na narodnostno mešanem ozemlju še pred koncem vojne začeli združevati slovenske in italijanske partijske ter mladinske organizacije. Sredi aprila 1945 so ustanovili italijansko-slovenski antifašistični izvršilni odbor v Trstu, seveda brez zastopnikov tamkajšnjega CLN, v pokrajinski NOO za Slovensko primorje so sprejeli tudi italijanskega predstavnika.

Načelo, da morajo biti na operacijskem območju 9. korpusa vse partizanske enote kakršne koli narodnosti vsaj operativno podrejene štabu tega korpusa, so uveljavili tako, da se je garibaldinska divizija »Natisone« v pozni jeseni 1944 operativno vključila v korpus in se premestila celo na levi breg reke Soče. Še prej se je iz te divizije izločila brigada »Osoppo«, v kateri sta prevladovala duha demokrščanske in akcijske stranke, in začela šovinistično gonjo proti slovenskemu osvobodilnemu gibanju, obtožujoč ga aneksionističnih teženj. Tako

se je jeseni 1944 poslabšalo tudi sodelovanje z odborom narodne osvoboditve za Furlanijo in se je tudi v tem primeru sodelovanje omejilo le na obe komunistični partiji. Nekateri italijanski kolegi zgodovinarji postavljajo vprašanje o ustreznosti ali celo škodljivosti odločitve štaba omenjene divizije za podređitev štabu 9. korpusa. Nekateri tudi na splošno govorijo o slovenskih ozemeljskih pretenzijah v Furlaniji do Tagliamenta in ne razčlenjujejo pravih zahtev. Opazna je tudi napaka, da stališča vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja iz jeseni 1944 prenašajo v jesen 1943 itd. Danes sicer ne govorijo več o »pericolo slavo«, tj. o slovanski nevarnosti, še vedno pa o »nationalismo slavo«, tj. o slovanskem nacionalizmu, skoraj nič ali pa zelo malo pa o šovinizmu ozopovcev. Zato bi že zategadelj bilo koristno objaviti pristne dokumente o stikih in sodelovanju med obema osvobodilnima gibanjema. Seveda bi si morali prizadevati, da bi objavili čimveč najpomembnejših dokumentov, takšnih in drugačnih; to se pravi, da ne bi objavljali samo dokumentov, ki lepo pričajo o sodelovanju, ne pa tudi tistih, ki govorijo o problemih in ovirah za sodelovanje. Nikakor si ne bi smeli delati utvar, da bi se potlej prav vsi italijanski (in tudi naši) zgodovinarji strinjali z vsemi stališči in ukrepi ene ali druge partije ali celo obeh partij v reševanju nacionalnega vprašanja v Slovenskem primorju in Istri.

Résumé

LA QUESTION NATIONALE DANS LES RAPPORTS ENTRE LES MOUVEMENTS DE LIBÉRATION ITALIEN ET SLOVÈNE

Le point principal dans le combat de libération du peuple slovène fut la collaboration avec les antifascistes italiens et ensuite avec le mouvement italien de résistance et de libération. La collaboration et les rapports entre les partis communistes slovènes et italiens ont eu lieu pendant toute la guerre. Jusqu'à la fin de l'année, ils se sont le plus souvent limités en un traitement écrit des problèmes entre le membre du bureau politique Edvard Kardelj et le secrétaire du Comité central du Parti communiste de l'Italie, Milan Umberto Massolo-Quinto. Lorsque le Parti Communiste Slovène et le Front de libération ont eu forment développé le mouvement de libération nationale dans les régions meridionales slovènes, le Parti Communiste Slovène a résolu les questions de collaboration mutuelle et d'aide aux organisations actives du Parti Communiste de l'Italie. Le Parti Communiste Slovène s'est efforcé de renforcer l'organisation du Parti Communiste de l'Italie dans les régions de nations mixtes, en particulier à Trieste, afin d'instituer un front italen important, semblable au front de libération slovène, et de former des troupes de partisans dans la région voisine de Furlanie. Après le formation des unités de partisans italiens et des organes de mouvement de libération nationale (CLN) dans les régions de nations mixtes du littoral slovène et dans la région voisine de Furlanie, une collaboration étroite s'est développée sur le plan militaire aussi. Naturellement, cela ne fut pas sans problèmes, mais ils furent résolus sur le terrain-même. Quoique les deux partis communistes aient publié le principe léniniste d'autodétermination des nations avec le droit de séparation, ils ont pourtant eu des vues différentes en ce qui concerne la réalisation de ce principe. Le Parti communiste Slovène considérait le soulèvement général de tout le peuple slovène du littoral en septembre 1943, comme leur plebiscite pour une Slovénie unie ou bien pour la nouvelle Yougoslavie. Mais le rattachement du Littoral slovène et de l'Istrie à la Slovénie et à la Croatie, c'est à dire à la Yougoslavie en automne 1943, elle a provoqué un malaise au sein du parti italien. Cette question comme d'autres problèmes ont été en partie réglés par les accords des représentants des deux partis au début d'avril 1944 dans le littoral slovène et avec la direction du mouvement de

libération italien (CLNAI) à Milan et avec les accords des 19. juillet et 4. septembre 1944. Au sujet d'une solution de la question nationale, ces accords se sont opposés aux débats sur de concrètes délimitations des régions de nationalités mixtes. Après que deux mouvements de libération aient largement collaboré en différents domaines à l'approche de la fin de la guerre, le problème de l'appartenance des régions de nationalités mixtes devint plus délicat. Tandis que dans le mouvement des partisans italiens il y avait à ce sujet des points de vue différents, le mouvement de libération yougoslave a exigé la délimitation des frontières entre les deux états renouvelés d'après le principe des ethnies les villes restant à leurs arrière-pays (Trieste et Gorica à la Yougoslavie). Après l'aggravation de cette question, la collaboration avec les Italiens s'est limitée en grande partie seulement au Parti Communiste Italien qui en octobre 1944 consentit en principe aux exigences yougoslaves. Durant l'hiver 1944—1945, l'union des organes des deux partis dans les régions de nationalités mixtes a commencé ainsi que l'union des organisations qui étaient sous l'influence de l'un ou de l'autre parti. Les rapports avec les autres organisations et les organes de la résistance italienne ont été loin d'être agréables.